

A LITURGIKUS ÖLTÖNYÖKRŐL.

Irta: Stöhr Géza dr.

AZ EGYHÁZ szertartásainál használt liturgikus öltönyöket két nagy csoportra szokás felosztani és pedig az elsőbe azokat sorolják, amelyeket a papság a Szentmiseáldozat bemutatása alkalmával visel; míg a második azon egyházi öltönyöket öleli fel, amelyeket a papság a Szentmisen kívül végzett szertartásoknál hord.

Ismertetni fogjuk az első csoportban a *vállkendő*-t (amictus, humerale); a *miseing*-et (alba); az *öv*-et (cingulum); a *manipulus*-t (mappula, sudarium, fanon, mantile, manuale); a *stola* (orarium); a *misemondóruhá*-t (casula, amphibalus, planeta, paenula, φέλιονον). Ezekhez sorolandó még a *dalmatika* és *tunicella* is, bár ez a szerpapság jellegzetes egyházi öltözete.

A másik csoportban a *vecsernyeköpeny*-ről (pluviale) és a *karing*-ről (superpelliceum) szólnak.

Az egyházi ruhák eredetének fejtegetésénél három szempontot kell figyelembe venni. Az első kérdés az, vajjon az újszövetségi örök áldozat bemutatásakor, valamint a szentségek kiszolgáltatásakor használt egyházi ruhák, az ószövetségi papság ruháiból alakultak-e ki? A második kérdés: profán ruhákból fejlődött-e ki az újszövetségi papság szertartási ruházata? A harmadik kérdés azt a feltevést foglalja magában, hogy az isteni Mester és közvetlen utódai, a tanítványok alakították-e ki azokat? Mivel e harmadik kérdés, illetve feltevés igazolására semmi reális adataink nincsenek, már eleve el kell vetnünk. Így vizsgálatunk csak a két első kérdésre kell, hogy szorítkozzék, amit az első 10 század hagyományai alapján kísérünk meg. Az első nézet, mely szerint az egyházi ruhák az ószövetségi papság öltönyeiből fejlődtek volna. Sokáig uralkodott, sőt a IX-től a XIII. századig, ez az uralkodó felfogás a liturgikusoknál is. Szemügyre véve azonban e nézetet, nyomban rájövünk annak tartathatatlanságára, mert először az újszövetség papsága, működésénél fogva is már éles ellentétben áll az ószövetségivel. Továbbá egyetlen egy történeti adat sem említi, mintha az első nyolc század papságának ruházatát az ószövetségiből vették volna át. Sőt az emlékek és feljegyzések igazolják, hogy a kialakulni kezdő keresztény Egyházban a papság szertartási ruhaszíne jó ideig nem volt szigorúan meghatározva és csak *fehér* volt, még a történelmi zsidó papság szertartási ruházatának szabása elő volt írva és a színe is meg voltak határozva és ennek pontos betartása felett az egész, nagy kiterjedésű zsidó (héber) vallásos irodalomban bő tanulmányok vannak egészen a

legújabb korig. A szabás és a szín, amint azt látni fogjuk, csak jó későn alakul ki.

A legvalószínűbb és legelfogadhatóbb azon nézet, hogy az Egyház liturgikus ruhái részben az ókereszténykori hívek profán öltözetéből alakultak ki. Ezt igazolják némileg a legrégebb egyházi írók és az első nyolc század profán és egyházi emlékei. A legújabb régészeti kutatás e téren azt is igazolta, hogy az Ősegyház első három századában kimondottan liturgikus ruházatról nem is lehet szó, mert a szertartási ruhának némi nyomait csak a IV. század óta lehet elfogadható módon kimutatni. Igen valószínű azon feltevés is, melyet a legrégebb kor liturgikusai is elfogadnak, hogy már az Ősegyház legrégebb szakában úgy az istentisztelet, valamint a Szentséghez kiszolgáltatásakor, egy más, talán új, vagy legalább is tiszta öltözetet használtak. E nézetnek hódol a legtöbb újabbkori liturgikus is. Az egyházi ruha fejlődésével kapcsolatosan meg kell említenünk továbbá, hogy az egyháztörténelem az első három századból semmiféle pápai, püspöki vagy zsinati határozatokat nem ismer, amelyek az egyházi liturgikus ruházat mikéntjére vonatkoznának.

A keresztény liturgikus ruházatok csirái a görög-római kor művelődéstörténetében keresendők. Az első keresztény századok szertartási ruhái nem sokban tértek el a köznapitól. Legföljebb annyi lehetett a különbség, hogy ünnepies ruhában mutatták be a vérnélküli Áldozatot és szolgáltatták ki a Szentségeket. A görög-római világ ünnepi ruházata, egy bőredőjű, lefelé csüngő ruhadarab volt. Csak a germán törzsekkel való érintkezés folytán kezd a rómaiaknál is mindinkább ismertebbé lenni a rövidebb és egyúttal szűkebb ruházat, az úgynevezett *«germán-kabát»*. A görög-római ruházatokat két csoportra lehet felosztani és pedig olyanokra, amelyeket fel lehet öltetni, ezek az úgynevezett *indumenta, vestimenta clausa*, vagy röviden *interiora*. Ezekhez tartozik a rómaiak *tunica*-ja, a görögök *χιτων*-ja, a zsidók *kethóneth*-je. Ez pedig a mi ingünkhöz hasonló, vászonból készült alsó ruhadarab, amely majdnem ujjatlan volt és a térden alulig ért; hogy a járását munkát a hosszúság ne gátolja, a derékban felkötötték. E hétköznapi ruhadarab mellett egy ünnepi tunikát is hordtak, ez volt a *tunica talaris*, a *χιτων ποδήρης*. Anyaga is jobb volt, finomabb szövésű. Ennek széleit a közhivatalviselők díszítéssel, ornamentációval látták el. E ruhadarabból alakul ki idők múltán a keresztény liturgiában szereplő *«alba»*, azaz a *miseing*. E ruha fölött hordott a görög és a római férfi egy bőredőjű átalvetőt, a *loga*-t. Ez egy *amiclus, vestimentum exteriora* volt, mivel nem öltötték föl. A görögök a *χιτων* fölött, a tóga helyett a *λεπίτιον* -t viselték, amely szorosan a testhez simult. A császárság korában a rómaiak is átveszik e szokást, de új nevet adnak neki. Ez pedig náluk a *«pallium»* lesz.

A római társadalomban a Krisztus utáni II—IV. századokban az ősi ruhaviselet mindinkább háttérbe szorul és a görög-germán ruhaviselet kezd elterjedni, amelyet természetesen az egyre terjedő és liturgiailag is kialakuló keresztény paramentum is magáévá tesz. A bitor viselésének (ornamentatio) szokása ugyancsak átmege az Egyház hierarchiájába is. Az ókeresztény falfestményeken a pallium és tunica felismerhető már.

Az Egyház békekorszakának beálltáig (313) a keresztény pap-

ságnak nem volt külön szertartási ruházata. A togával az Ősegyház emlékein nem találkozunk; leggyakrabban a kényelmes palliumot látjuk, így kivált az egyházi béke után emelt bazilikák mozaikjain, minek kitűnő példái a thessalonikai szent György-bazilika mozaikképei. Használták ebben a 350-ig tartó időszakban a hosszú tunicát is.

Az egyházi ruha viselettörténetének második időszaka 350-től 800-ig, azaz Nagy Károly császár koráig tart. E korszakban alakul ki a maga valójában az egyházi ruházat és különül el már teljesen a világi, profán ruhaviselettől. Legelőször a két legfontosabb ruhánál vehető ez a folyamat különösen észre. A *tunica* és a *felsőruha* megmarad annyiban, hogy a *palliumot* a keleten az úgynevezett *phelonion* váltja föl; a nyugaton ellenben a *planeta* alakul ki. A *tunica* mellett azonban a nyugaton még egy egyházi ruhadarab kezd kifejlődni és ez a *dalmatica*. A *manipulus* és az *orarium* is ekkor változik át szertartási ruházattá és ezen időszak folyamán lesz a *pallium* a *püspökök* jellegzetes ruhadarabja. Az állandó egyházi béke beálltával természetesen az Istentisztelet pompájának kifejtése is megkezdődik. Két nagy kultúrkör és pedig az *északi*, *germán* és a *déli*, *római* kezdi keresztezni egymást. A viselet is erősen átformálódik. Nagy pompát fejt ki e téren különösen Bizánc. E kor liturgikus ruházatáról a 653-ban lezajlott *toledo*i zsinat határozatai is megemlékeznek. Legfontosabb újítás az, hogy előírják a *mappula*, az *orarium* és a *pallium* viseletét mint hivatalos rangjelzőket, amivel a keleten is találkozunk. Ez a kor hasonlóan az előzőhöz, igen kedveli a *fehér* színt, amit több egykorú író, mint *szent Jeromos*, *Aranyászú szent János*, *Nazianzi szent Gergely* stb. is igazolnak.

A *harmadik korszakban*, amely Nagy Károly császár korától, azaz 800-tól III. Ince pápa koráig, 1200-ig tart, már teljesen kialakul az egyházi ruhaviselet. Nagy Károly császár korának újraéledő műveltsége, természetes következményként az egyházi tudományok újjáéledését is maga után vonta. Nem egyszer heves vitákra akadunk e korban az egyházi ruhák eredetét illetőleg s a vita később is megújul. Felvilágosításul az írott anyag mellett az ábrázolások s legvilágosabban e kor emlékműve szolgálnak.

A vállkendő.

Mielőtt a Szentmiséhez készülő áldozár a pontosan előírt egyházi ruhákat magára öltené, az első, amit felvesz, a *vállkendő*, az *amiclus*, amely elnevezés a latin *amicere* = betakarni szóból származik. Mai szokásos alakja egy négyzetalakú fehér vászonkendő, amelyet a nyak, a vállak és részben a mell köré csavarnak, a két felső végén odavarrt szalagok segítségével.

A hasonlóságból kiindulva, több liturgikus a vállkendőt a zsidó főpap *ephod*jából, az *επιτομη*-ből, *superhumere*ből származtatja. De ha az *ephod*-ot és *amiclust* egymással összehasonlítjuk, lehetetlen rá nem jönni a különbségre. Míg a zsidóságnál az *ephod* és *chosen* *egyedül a főpapoknak* volt jellegzetes főszertartási ruházata, addig az *amiclus*, a *humere* és *superhumere* mindig alárendelt szerepet játszott az Egyház szertartási ruházatánál. Az *amiclus* nem egyéb, mint az ókor

mindennapi életében használt *focale* (*palliolum*, *pallium*, *mappula*, *orarium* stb.) néven ismert és széltében használt ókori nyak- és vállkendő. A reánk maradt ókori figurális köemlékek bőséges felvilágosítást nyújtanak ennek igazolására. Már igen korán, *szent Jeromos* korában, is hallunk a vállkendőről. Mint kimondottan liturgikus ruhadarab azonban csak a VIII. század folyamán lép föl. Vannak adataink arra is, hogy a pápák már e század előtt is használták. A legrégebbi szertartáskönyvek a IX. és X. században *anagolaium* és *anabologium* néven is felemlítik. A XIII. század óta azonban csak *amiclus* néven szerepel. Németországban a IX. századtól kezdve a *superhumerales* és *humerales* néven is nevezték. A szalagokat eleinte nem használták, ez csak később lép föl. Az *amiclus* felső középső részét már elég korán és pedig a XII. századtól kezdve hímezésekkel díszítik. E szokás az egész középkoron át megmarad. Az *amiclus* díszítésének divatja Franciaországból indul ki és pedig abban a korban, amedőn a *gotika* elkezd hódító útját Európában. A *lűfestés*, a *himesvarrás* e korban kezd divattá válni és a női zárdaiskolák mellett férfiak is foglalkoznak később az egyházi iparművészet ezen ágával. A hímes részt az egyházi leltárak különféle néven említik. Így előfordul a *parura*, *plica*, *aurifrisium* stb. név. Hazai leltáraink sem szegények ilyenekben. Az esztergomi kincstárnak egy 1609-ből datált leltára szerint, 13 darab gazdag díszítésű vállkendőt őriztek ott akkor. Az egyházi ruhák nagy reformátorának és finomízlésű értelmezőjének, *Borromei szent Károlynak* felleptéig, nem igen akadunk a különben gazdag liturgikus irodalomban a vállkendő pontos körülírására. Ennek következményeként mondja ki a prágai tartományi zsinat 1605-ben, hogy az tiszta fehér vászon legyen. Később Róma megengedi a kendervásznat is. A görög egyházi liturgia is használja a vállkendőt és pedig az *örmény*, a *kopt* és a *szír* ritus. Az örményeké hasonlít még a legjobban a nyugati egyházéhoz, azzal a különbséggel, hogy a felső hímezett részt keményítik. A vállkendőhöz sorolandó még a pápa által a főpapi miséken használt *fano*, vagy olaszosan *fanone*, amely két egymásra fektetett igen könnyű selyemből készült kerek, gallérszerű béleletlen ruhadarab, amelynek közepe kerek alakra van kivágva, hogy a fejet ki lehessen rajta dugni. Ezt a pápa az alba fölött hordja. Eleinte a vállkendőt pótolta. Legrégibb nyoma a X. és XII. század közti időre mutat.

A mising alakja a középkorban.

A mising.

A vállkendő felkötése után a Szentmiséhez készülő áldozár a *misinget*, az *albat* ölti fel. Jézus Krisztus varratlan köntösére emlékeztet e ruhadarab, amelybe a pribékek öltöztették az isteni Mes-

A mai mising, középkori izlésű hímezése

tert. Az első keresztények az új keresztelteket, a *neofilákat* is ilyen ingbe öltöztették a húsvét utáni első vasárnapon, innen a *Dominica in albis* elnevezés. Anyagát tekintve sokszor *lineának*, *tunica lineának*, alakjára nézve pedig *poderes*, *talarisnak*, vagy *tunica talarisnak*, legvégül pedig *alba*-nak nevezik a liturgikusok. Mint kimondottan szertartási ruha, csak III. Ince pápa korától kezd szerepelni. A korai középkorban az *alba* szó alatt csak a serpapok és lectorok *tunicáját* értik. Eredete a görög-római világ profán ruhaviseletében keresendő. Az összes keleti ritusok is használják, csak hogy ott *sticharion* a neve és valamivel rövidebb, mint a nyugati egyház albája.

A liturgikus öv.

Harmadik ruhadarab a liturgikus öv, a *cingulum*, a *balleus*, amellyel derekát átköti s az *alba* hosszát s bőségét szabályozza a Szentmiséhez készülő áldozár. E ruhadarabot már meglehetősen régen használja az Egyház. A VII. század óta nyomon követhető a *cingulum* a hittudományi irodalomban. Korai elterjedését és használatát az Egyház szertartásainál egyedül a praktikus volta igazolja. Igen valószínű az a föltevés, hogy az öv őst is a klasszikus világban kell keresnünk. Az ókor öve egy igen egyszerű kötélrészlet volt, amelyet a köznép használt a *tunica* felkötése céljából. Vannak azonban a kora középkorból reánk maradt egyházi régészeti emlékeink, amelyek arról tesznek tanubizonyságot, hogy valamikor a *gallikán* ritusban a *corda*-szerű zsinór helyett *csattal* díszített széles bőr- vagy posztóbövet is viseltek. Az övcsatt divatja különben gall-germán eredetű. A nemez-övet a korai középkorban sok helyen díszesen kivarrták. A francia, német és osztrák székesegyházak kincstárai őriznek még ilyeneket. Egy ilyen jellegzetes csattos liturgikus övet, az úgynevezett «*Kaiser-gürtel*»-t, a régi német-római császári koronázási kincsek közt a bécsi állami (volt udvari) múzeumban őriznek. *Borromei szent Károly* egyházi ruhareformja az övre is kihatott, amidőn kimondja, hogy a liturgikus öv csak fehérszínű lehet és kender- vagy vászonszerű anyagból készüljön, a végeken pedig bojt legyen. A *cingulum* mai anyaga leginkább pamut. A keleti egyház ritusaiban az övet csak a felszentelt papok és püspökök használják. Az alszerpapság a felszentelt papságtól teljesen elütő, inkább pántszerű övet hord.

A manipulus.

A *cingulum* felöltése után a *manipulust* (régőbbi nevein *mappula*, *fano*, *manuale*) húzza fel a bal felső karra, közel a könyökhöz, az áldozár. A *manipulus* egy keskeny, 10—20 cm széles és körülbelül egy méter hosszú, bélelt szalagszerű ruhadarab, amely lehetőleg ugyanolyan színű, mint maga a miseruha. Mivel ezt duplán összehajtva kell viselni, tulajdonképeni hossza 50 cm lesz. A *mappula* elnevezés kicsinyítő szava az ősi *mappa* szónak, amely a római világban nem volt egyéb, mint az étkezésnél a száj és a kezek letörlésére használt asztalkendő (*manutergium*, *sudarium*). A *mappula* szónak különben igen sok értelmezésével találkozunk a nyugat-római birodalom elenyészése után keletkezett új államok latin irodalmában.

Jó példával szolgálnak a 900 körüli időből származó monzai és a XI. századi szentgalleni egyházi leltárak. Mint egyházi ruhadarab legelőször egy 790-i leltárban fordul elő. A legtöbb keleti egyházi ritus nem ismeri a nyugati Egyház manipulását. Kivételt csak az örmény egyháznak egy hasonlóan tetsző ruhadarabja képez, de ott az alszerpap hordja. Sokáig a keleti ritusban használatos *epimanikiakat*, a *liturgikus kézelőket* tévesen a manipulushoz való váltásainak tekintették. Inkább a négyszögletes, keményített *epigonationt* lehet annak tartani, amely nem egyéb, mint egy stilizált kendő, amely hajdan a keleten tényleg izzadságtörőruha lehetett.

A stóla.

A *Rituale Romanum*, a római szertartáskönyv rubrikái értelmében, a nyugati Egyházban fontos szerep jut a *stóla*-ruhadarabnak. A régebbi írók igen gyakran *orariumnak* is nevezik a görög *ώραριον* szó nyomán és ez az elnevezés a X. századig tartotta fenn magát. A *stóla* (στολη) különben ruhát jelent. Ilyen értelemben a Szentírás is többször használja. Eredete sok vitára adott alkalmat. Legvalószínűbb azon nézet, amely a görög-római eredetet fogadja el. A stóla a keleti egyházban már a IV. század folyamán alakul ki először mint önálló liturgikus ruhadarab. Ezt igazolják a katakombaképek és az ókeresztény sírládák domborműves jelenetei is, valamint a legrégebb mozaikképek. A stóla a manipulushoz hasonló egyházi ruhadarab, amelyet a papság a fejen átvetve a mellen hord. Ez is egy széles szalagszerű pánt, amely a végeken kiszélesedik. A nyugati Egyházban a stóla mai alakja a VII. században lép föl először. A XIII. századtól kezdve pedig már díszítése is divatba jön, amely a tűfestés korában éri el tetőfokát. Az egyházi ruhareform a stólára is kihatott, amennyiben előírta, hogy hossza 2.60 cm, szélessége 11 cm legyen, a végek felé kiszélesedjék és a szélek legalul 5 1/2 cm hosszú rojttal bírnak, színre pedig a casulához hasonló legyen; továbbá három kereszt legyen rajta és pedig egy a nyak táján, egy-egy pedig a szélesedő külső végek közepén.

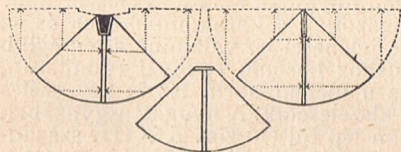
A keleti egyházban a diaconus stólájának *ώραριον* a neve, míg a felszentelt pap stólája az *επιτραχήλιον* nevet viseli. A nyugati Egyházban a stólát a felső ruha fölött hordják; a különféle keleti ritusokban nincs viselésére egyforma előírás.

A miseruha.

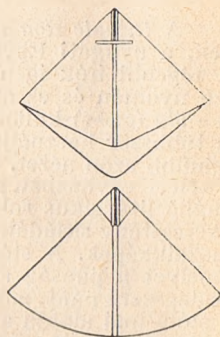
Az áldozár legjellemzőbb, hivatását legjobban dokumentáló egyházi ruhadarabja a *casula* (*chasuble*, *planeta*), szóval a misemondóruha. Legfőképp azért is, mert a többi liturgikus ruhadarabot befedi. Jellegetes azért is, mert a többi ruhadarabot a szerpap és alszerpap is hordhatja liturgikus ténykedéseknél, míg a casulát kizárólag csak a felszentelt pap használhatja a vérnélküli áldozat bemutatásánál. Alakja szétterítve hosszúnégyszög-, elipszis- vagy kör alakú, a közepén négyszög- vagy kör alakú kivágással a fej számára. A miseruha eredete a homályba vész. Az őszövettségi zsidóság nem használta ehhez hasonló liturgikus öltönyt. A római viselet történetében is bajos a casula őst

keresni. Többen a *paenulat* (φελώνη) tekintik a casula ősének, amely egy kerek köpeny volt, a fej részére pedig egy kerek nyílással bírt; eleinte az alsóbb néposztály, később az előkelők is viselték esőköpeny gyanánt. Nehéz azonban a casulát a római ruhaviselet paenulájából származtatni, mert a casula használatának csak jóval később, az V. században, találjuk nyomát a keresztény liturgiában.

A casula a gallikán szertartásban *amphibalus* név alatt szerepel rövid ideig. A XI. században *infulának* nevezik még a hazai leltárainkban is, így például a szent István alapítású pannonhalmi monostor inventáriumában. Rómában keletkezik a *planeta* elnevezés a XI. században; eredetét a mai napig sem sikerült elfogadható módon tisztázni. A *casula* név későbbi eredetű. Első jelentése *házcacska*, de jelenthet csuklyával ellátott világi öltönyt is, valamint a középkori latin nyelven *barátruhát*, azaz *csuklyával ellátott habitust*. A *planeta*, *casula*, *amphibalus*, a mai miseruha őse, a nyugoti Egyházban csak az V. és VI. század határmesgyicjén kezd kialakulni liturgikus ruházattá. Végleg azonban csak a X. század folyamán lesz kiemondottan az. Kiállí-

A misemondó ruha ősi alakjának szabásrajza.

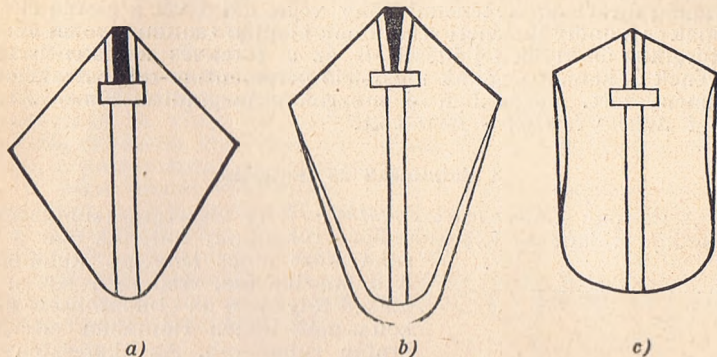

A korai középkor casulája.

tása és az anyag ebben a korban még igen egyszerű. A miseruha a IX—XIII. századig köröskörül zárt, kerek alakú, csupán a fej számára van a középen kerek vagy egy négyszögletes nyílás vagy tisztán csak hasíték. Elől a nyílás irányától lefelé diszítésül még egy függőleges paszomántot is varrtak rá ebben a korban. A X. század végén már új diszítő elemek lépnek fel és pedig hátul a tarkótól lefelé is paszomántot varrnak. Ugyanekkor lép föl a villakereszt is a casula hátán háromféle formájában és pedig Y betű alakjában; háromágú szigonyszerűleg Ψ és a görög „pszi” betű ψ formájában.

A legrégibb magyar miseruhák ugyancsak e korból származnak, így a *székesfehérvári* és a *pannonhalmi* casulák. A *koronázási palást* eredetileg harangalakú miseruha volt. Koronázópalásttá valószínűleg még az Árpádok korában változtatták át. Itt is világosan kivehető a villakereszt. Ugyancsak XI. századbeli a *zágrábi székesegyház szent László* miseruhája. A villakereszt a XI. században lép föl először és tartja magát a XV. század végéig. E korban a szegélypaszomántok (bordure) is divathá jönnék. A XIV. és XV. században a miseruha alakja és diszítése nagy változásokon megy keresztül. A középkor derekán a casulák összehajtvá negyedkörös alakúak. A XIV.

századbeliek a ferdény alakhoz hasonlítanak, aljuk többé-kevésbé hegyes vagy kikerekített. Ugyancsak e korban a viilakereszt helyébe a rendes kereszt lép. Az oldalakat kivágják, így a harangalakú casulák

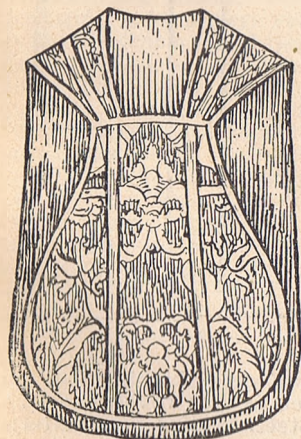

A casula fejlődése a XI—XIX. században.

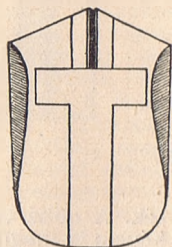
- a) A középkor végének casulája; b) Casula variáns a középkorban; c) Az újkor casulája a ruhareform előtt.

redői eltűnnek és ennek folytán a paszomántok dúsabb alkalmazása válik lehetővé. Ugyancsak e korban kezd a *tűfestés* (árnyalatos sokszínű himzés, mely a festés benyomását kelti, bárha tűvel készült)

és a *gyöngyfüzés* is elterjedni s e technikákkal pompás darabokat produkáltak. A középkor végén kényelmi szempontból annyira kivetkőztetik az ősi harangalakú casulát formájából, hogy alig lehet reáismerni. A renaissance terjedésével még inkább kivethető ez, elannyira, hogy nem egyszer komoly szavak hangzanak el ezen elfajulás ellen. Ennek az ízléstelen újításnak termékei az úgynevezett hegedűalakú casulák, amelyek különösen Németországban és Ausztriában voltak divatosak. Hazánk XVI. és XVII. századbeli casuláit különösen a virágosmintájú himzés jellemzi. Többkiváló darabot őriznek e korokból hazai székesegyházaink, mint

Hegedű idomú casula.

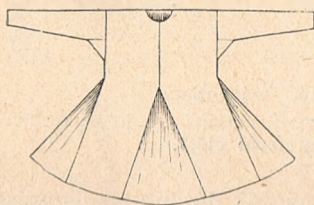

Az úgynevezett Borromei casula.

locsai és váci, nemkülönben zárdatemplomaink. A casula elfajulásának és az izlés súlyedésének legjellemzőbb szüleményei a XVIII. század folyamán az úgynevezett *bőr-* és a *szalma* casulák, amelyek használatát, igen helyesen, Róma később meg is tiltja. A XIX. század folyamán újraéledő történelmi irány végre gátat vet a casula elfajulásának és komoly történeti studiumok alapján tanulmányozni kezdik a liturgikus öltönyök fejlődését és ez a törekvés az istentisztelet fényének és komolyságának megfelelő paramentum-rekonstrukciókat eredményezett. Hazánkban e mozgalom megindítói *Simor János*, *Ipolyi Arnold* és *Czobor Béla* volt.

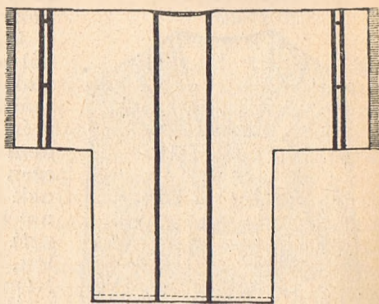
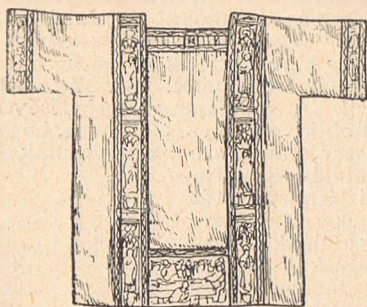
A dalmatika és tuniceila.

A szerpap (diaconus) *dalmatikája* és az alszerpap (subdiaconus) *tunicellája* valamikor két különböző ruhadarab volt, ma már a két ruha közt nincs lényeges különbség.

A dalmatika sematikus rajza.

A dalmatika őse, eredete a Kr. u. II. század folyamán az *Antoninusok* uralkodásának idején Rómában elterjedt profán ruhadarab. Az ökereszténység dalmatikája szabásra nézve tulajdonképpen nem egyéb, mint egy átformált, átszabott római tunica, amely bő szabásánál s ezáltal kényelmes viselési módjánál fogva a rendes tunica fölött hordva, átmeneti kabát szerepét játszotta. Férfiak és nők egyaránt visel-

A középkor tunicellája.

ték. A nőké valamivel hosszabb volt, amint az a katakombák fal képein is megfigyelhető. Ujjai eleinte bőek és igen rövidek voltak, úgyhogy az alsó tunica újjait látni lehetett. Dacára nagy elterjedésének, a római társadalom előkelő tagjai nem szerették azt viselni, inkább a szegényebb néposztályok viselete volt.

A dalmatikát egyházi ruhadarab gyanánt meglehetősen korán kezdik használni. Már *I. Damasus* (367—385) pápa korában hallani róla mint szertartási ruháról. Eleinte csak a pápák viselték és csak később vette át a papság.

A *tunicella* mint liturgikus öltöny csak a XI. században lép föl, ugyanekkor válik a dalmatika is a szerpapság jellegzetes ruhájává. Nagy Konstantin korától a XV. századig a dalmatika egy hosszú, bőűjű tunica csupán. Ez időpont után alakul át lassan a mai alakra. Díszítése eleinte igen egyszerű, rendszerint az ősi sávot, a *claviét* alkalmazták. A világi ruhadivattal karöltve halad a dalmatika és *tunicella* díszesebb kiállítások. Így lépnek föl időnként a zsinór-zások, a paszomántok és rojtozások.

A bécsi állami kincstárban őrzik a legértékesebb és legszebb dalmatikát, a XV. századból származó úgynevezett burgundi miseruhát («Burgundisches Messornat»). Az egyházi ruházat elfajulása korában *bördalmatikát* is készítettek, kivált Német- és Franciaországban, valamint Belgiumban. A keleti egyház rítusai is ismerik e ruhadarabokat *sakkos* néven. Jó példáját láthatjuk a velencei *San Marco*-bazilika *Capella Zenojának* falán.

A vecsernyepalást.

Miként a *casula*, úgy a vecsernyepalást (*pluviale*, *cappa*) eredetét is homály borítja. Legvalószínűbb az a vélemény, hogy a *pluviale* nem egy mesterségesen kieszelt liturgikus öltöny, hanem a mindennapi szükség folytán egy igen használatos ősi öltönyből alakult ki az idők folyamán. A *pluviale* épen úgy, mint a *casula*, tényleg régi ruhadarabja az Egyháznak, kivált a keleti rítusban, amely nem ismeri a nyugati casulát. A keleti rítusok a nyugati vecsernyepalástunkhoz hasonló ruhadarabot viselnek minden egyházi szertartásnál. A közismert vecsernyepalást egy majdnem földig érő, elől nyitott és fönt a mell táján csattal összekapcsolható igen díszes ruhadarab. Kiterítve csaknem félkörívet tesz ki. A széleket rendszerint díszes paszománt szegi. Azon részén, amely a papnak részben a nyakára, de teljesen a hátára esik, egy lekapszolható, kisebb félkör vagy csúcsban végződő, szintén díszes ruhadarab az úgynevezett pajzsocska csüng alá, mely gazdagon van paszomántozva, a szélét aranyrojtok díszítik, pajzsocsúcsán pedig rojtban végződik. A középkori egyházi leltárakban *cappa* néven szerepel. E kifejezést a klasztrikus világ nem ismerte; a népvándorlás után keletkezett új államok latin nyelve alkotta. A korai középkor fogalomalkotása ezen szó alatt egy csuklyával ellátott palástot értett. Liturgikus ruhadarabként csak a VIII. század folyamán kezd a nyugati Egyházban elterjedni. A *pluviale* szó Itáliában mint a liturgikus öltöny megjelölése már kezdetől használatos volt és csuklyával ellátott esőköpenyt jelentett. Ez a ruhadarab is az idők folyamán erősen elkorcsosult, úgyhogy *Borromei szent Károly* ruhareformja erre is kiterjedt. A hátul lógó pajzsocska, a hajdani csuklyának elkorcsosult maradáka, ma már csak díszítés szerepét tölti be. Hazánkban is maradtak fent kiváló vecsernyeköpenyek; ilyen többek közt a *zborói pluviale*, amelyet a hagyomány *Rákóczi Júlia*, II. Rákóczi Ferenc nővére kézi-

munkájának tart. Nincs talán egyetlen liturgikus ruhadarab sem úgy a nyugati, valamint a keleti egyházban, ahol a himesvarrá művészete annyira érvényesülhetett volna esztétikai szempontból mint épen a vecseryepaláston, amely mindig voltaképp egy *liturgikus díszköntös* szerepét töltötte be.

A karing.

Az Egyház különféle szertartásainál ezt a ruhadarabot igen gyakran használják. Mivel a *Missale Romanum* tulajdonképpen kétféle karinget ismer és pedig a *rochettumot* és *superpelliceumot*, ezek használatát a szent ritusok kongregációja már igen korán pontosan körülírta. Mindkét ruhadarab tulajdonképpen egy bő, ingszerű paramentum, a különbség csak az, hogy az egyiknek újjai szűkek, a másiké bőek. Az egyiket az ornátus fölött, míg a másikat az alatt hordják. A *rochettum* neve a középlatin *roccus* szóból ered, amely viszont az angolszász *rocc*, kabát szóval egyenlő. Mint liturgikus ruha, kimutatható már a XIII. században. Ugyane korban lép föl a *superpelliceum* is. Mivel az Egyház régebben *szőrmelunicát* is használt, *Durandus* értelmezése szerint annak későbbi elfajulása a *superpelliceum* és a *super tunicas pellicias* szóból lett idők multán a mai *superpelliceum* elnevezés.

